

AZ EGYHÁZI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG BEMUTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI – JÓ GYAKORLATOK A „KÁLVINISTA RÓMÁBAN”

OPPORTUNITIES FOR THE PRESENTATION OF ECCLESIASTICAL CULTURAL HERITAGE - GOOD PRACTICES IN THE "CALVINIST ROME"

Molnár Anna Erzsébet⁰⁰⁰⁰⁻⁰⁰⁰²⁻⁰⁵⁶⁶⁻⁸³⁹⁸¹, Dr. Vargáné dr. Csobán Katalin⁰⁰⁰⁰⁻⁰⁰⁰¹⁻⁷⁴⁹¹⁻³²⁶⁵^{2*}

¹ Gazdaságtudományi Kar, Debreceni Egyetem, Magyarország

² Vidékfejlesztési és Funkcionális Gazdálkodási Intézet, Gazdaságtudományi Kar, Debreceni Egyetem, Magyarország

<https://doi.org/10.47833/2025.1.ART.008>

Kulcsszavak:

egyházi örökség
örökségturizmus
interpretáció
Debrecen

Keywords:

ecclesiastical heritage
heritage tourism
interpretation
Debrecen

Cikktörténet:

Beérkezett 2025. január 2.
Átdolgozva 2025. január 30.
Elfogadva 2025. február 10.

Összefoglalás

Az elmúlt évtizedben jelentős források nyíltak meg Magyarország egyházi kulturális örökségének turisztikai célú fejlesztésére. A megújulás során fontos követelmény a műemlékvédelem mellett a látogatóbarát attrakciófejlesztés és új célcsoportok elérése. Tanulmányunkban három debreceni, református vallásturisztikai attrakció kínálatát vetettük össze azzal a céllal, hogy meghatározzuk az interpretáció gyakorlatának főbb módszereit helyszíni megfigyelések és internetes tartomelemzés segítségével. Megállapítottuk, hogy a múzeumpedagógiai gyakorlat innovatív átalakítása révén az interpretáció középpontjába az élményteremtés és az egész életen át tartó (szórakozva) tanulás támogatása került.

Abstract

In the last decade, significant resources have opened up for the development of Hungary's ecclesiastical cultural heritage for tourism. In addition to the protection of historical monuments, an important requirement of this renewal is the development of visitor-friendly attractions and the reaching of new target groups. In our study, we have compared the tourism offer of three tourism attractions of the Calvinist church in Debrecen in order to identify the main methods of interpretation practice through field observations and the content analysis of websites. We found that innovative changes in museum pedagogical practice have placed the focus of interpretation on experience co-creation and the promotion of lifelong learning and edutainment.

* Kapcsolattartó szerző.

E-mail cím: vargane.csoban.katalin@econ.unideb.hu

1. Bevezetés

Az egyházi örökség tárgyi és szellemi értékei számos esetben a turisztikai desztinációk kínálatának kiemelkedően fontos elemei. A templomok, egyházi műemlékek, tematikus gyűjtemények és múzeumok, valamint az egyházi ünnepek és rendezvények vallásturisztikai attrakciók lehetnek, de sok esetben a kulturális turizmus népszerű célpontjai is, látogatásukat tehát nem feltétlenül csak a vallásosság motiválja. A szakrális építmények és istentiszteleti helyek felkeresése a vallásos ember számára egyedülálló spirituális jelentést hordoz [1], de a nem vallásos látogatók számára is bírhat szellemi és lelki jelentőséggel. Gyorsuló világunkban a globalizáció és az elszemélytelenedés ellentrendjeként egyre inkább előtérbe kerül az egyén személyes boldogsága, a békére, harmóniára való törekvés, amelynek következtében felértékelődni látszik a vallás [3], amelynek turizmussal való közös motivációja lehet a hétköznapi, strukturált és profán világból való kiszakadás, a kikapcsolódás igénye. Világszerte jelentősen növekszik az elcsendesedésre, a spirituális feltöltődésre, a szakralitásra való igény [5]; [18]; [16], a templomokat már nemcsak a vallásgyakorlók, hanem a spirituális feltöltődésre, rekreációra vágyó, kulturális indítékkal rendelkező turisták is egyre nagyobb számban keresik fel, miközben autentikus, korábban még nem tapasztalt élményeket szeretnének átélni [18]. A Turizmus Világszervezete által közzétett becslés szerint a világon évente mintegy 330 millió látogató indul útnak vallási helyszínek, szent helyek felkeresése céljából, hitbéli vagy kulturális indíttatásból [30].

Kutatásunknak az elmúlt évtized nagyszabású turisztikai fejlesztései adnak aktualitást. Magyarország sokszínű és kiemelkedő értékű vallási örökségei közül számos attrakció az utóbbi évek fejlesztéseinek köszönhetően mára komplex és korszerű értékkinálattal rendelkezik [15]. A vallásturisztikai attrakciók sikerességének kulcsa a turisztikai szektor és az egyházak együttműködése. A történelmi egyházak esetében egyértelműen érzékelhető az újítások és az üzleti lehetőségek iránti nyitás szándéka. A tulajdonukban álló történelmi épületek fenntartása ugyanis jelentős anyagi és humán erőforrást emészt fel, amelyek fenntartható működtetéséhez szükség van valamilyen profitorientált gazdasági tevékenységre is. A monumentális, akár többszáz éves épületek karbantartását, állagmegóvását a turizmusba való bekapcsolás részben biztosíthatja a turisztikai bevételek által, továbbá segítheti az értékek és a hagyományok átadását a nagyközönség számára [26]. Ebben az esetben a vallásturisztikai attrakciók bevételtermelő képességének kialakítását tehát nem a gazdasági érdekérvényesítés vagy a profitszerzés, hanem az örökség megóvásának igénye motiválja [21].

A református felekezetek turizmusfejlesztési gyakorlatába a legújabb trendeket követve integrálódtak más turisztikai termékek, így például az aktív turizmus attrakciói és termékei is. A vallási és az aktív turizmus számára jó kapcsolódási pontot jelent a kerékpárturizmus. A szatmári és beregi felújított református templomokat a Középkori Templomok Útja elnevezésű tematikus útvonalat bejárva számos olyan kerékpáros látogató keresi fel, akik a térség vallásturisztikai attrakcióira is kíváncsiak [18]. A református egyház a helyi turisztikai térbe való integrálódáson vagy önálló attrakciók kiépítésén, fejlesztésén keresztül igyekszik bővíteni kínálatát. Felismerték, hogy a valláshoz kapcsolódó épületeket, elsősorban a templomokat a vallásgyakorlás mellett kulturális célokra is lehet használni, így például koncertek, előadások, hangversenyek megrendezésére is alkalmasak lehetnek. Az egyházközségek a kínálat kialakítása és a turizmus feltételrendszerének megteremtése által tudják kielégíteni és növelni a turisztikai keresletet. A gyülekezetek az egyházi épületek bemutatását, az egyházi helyszíneken megrendezett kulturális eseményeket a vallási turizmus alternatívájaként kezelik, és igyekeznek azokat piacképes turisztikai termékeként értékesíteni [18].

Az utóbbi évtizedben jelentősen nőttek a rendelkezésre álló pályázati források az ágazatban, amelynek segítségével számos hazai, egyházhoz kötődő attrakció újulhatott meg vagy jöhetett létre. A pályázati feltételeknél megjelentek olyan gazdasági indikátorok (munkahelyteremtés, jegyárbevétel, látogatószám, stb.), amelyeknek csak úgy lehet megfelelni, ha a fenntartók üzleti szemlélettel, a keresleti trendeknek megfelelően alakítják a programokat és az attrakciókat [21]. A Tiszántúli Református Egyházkerület célul tűzte ki a gondozásában lévő egyházi örökség turisztikai célú hasznosítását, az egyházi helyszínek látogatóbarát fejlesztését. Kutatásunkban Debrecen kálvinista hagyományokra épülő turisztikai kínálatát elemezzük, különös tekintettel az egyházi kulturális értékek interpretációjának módszereire. Célunk, hogy olyan vallásturisztikai attrakciókat

mutassunk be és értékeljünk a fogyasztói elvárások szempontjából, amelyek követendő példaként szolgálhatnak, azaz a látogatómenedzsment legújabb trendjeit figyelembe véve, a látogatók aktív részvételére építve és egyedi élményeket nyújtva interpretálják az egyházi örökséget.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. A vallási turizmus kereslete

A vallási motivációjú utazás a turizmus egyik legősibb formája (pl.: templomok vagy kegyhelyek látogatása, zarándoklatok stb.), amely az ókortól napjainkig jelentős tömegeket mozgat. Szűkebb értelemben csak a zarándoklatokon, a búcsújáráson és egyéb vallási eseményeken való részvétel sorolható ide, amelynek során a hívők figyelmének középpontjában a lelkiség, a transzcendentális élmény kerül, a turisztikai szolgáltatások pedig másodlagos szerepet töltenek be. Ez az értelmezés a vallási turizmus transzformatív jellegét helyezi előtérbe, amely lehetővé teszi, hogy a turista utazása során spirituálisan fejlődjön, „más emberré váljon” [19]. Napjainkban azonban a fogalom egyre differenciáltabbá válik, és már a templomok és egyházi intézmények, illetve a templomokban zajló kulturális események meglátogatása is a vallási turizmus fogalmkörébe sorolható [18]. Tágabb értelemben tehát olyan utazást jelent, amely során „hívők és nem hívők vallási nevezetességeket keresnek fel, néznek meg, de ezeket nem mint szent helyeket, hanem mint kulturális, történelmi vagy művészeti emlékeket értékelik” [26]. Ez utóbbi megközelítés szerint a vallási turizmus a kulturális turizmus egyik terméke, amelyben az utazók motivációja a művészettörténetileg, építészetiileg és/vagy néprajzilag jelentős értékek felkeresése. A vallási turizmus keresletét két fő szegmens alkotja: a vallásos, vallásosságukat, hitüket a szakrális helyszínen megélni kívánó turisták, akiknek motivációja a hitülethez kötődik, valamint a világi turisták, akiket az épített örökség meglátogatása, a szabadidő eltöltése az egyházzal kötődő örökségi helyszínek felkeresése motivál [26]. A második csoport jóval nagyobb létszámú, mivel a vallási turizmus attrakciói egyben a globális kulturális örökség részét is képezik, akár világörökségi helyszínek is lehetnek (pl.: a Pannonhalmi Főapátság), amelyek ennél fogva a nem hívő utazók fokozott érdeklődésére is számot tarthatnak [3], és a kulturális célú utazásokat motiválják. Napjainkban az egyházi örökség helyszínei a kulturális turizmus hazai célpontjai is egyben [21].

Az aktív turizmusban részt vevők részéről is fokozott igény tapasztalható a vallási elemeket is nyújtó kaland, felfedezés lehetőségére, akik újtjukat spirituális élményekkel kívánják teljessé tenni [5]. A vallási turizmus termékei a Maslow-féle szükségletpiramis minden szintjét lefedik, ugyanis a kínálat bővülésével a különféle motivációkkal érkező turistákat is meg lehet szólítani [18]. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia a kulturális művelődést, a természeti látnivalókat, a gasztronómiai élményeket és az elvonulást azonosítja a világi turisták motivációs tényezőiként [15]. A vallási turizmus szoros kapcsolatban áll az örökségturizmussal is, hiszen az egyházi örökség megismerése, a „gyökerek felderítése” egyrészt fontos utazási motivációt jelenthet, másrészt az adott térség egyedi vonzerejévé is válhat, erősítve ezzel a desztináció versenyképességét [6]. Az örökségturistákat az épített kulturális értékek megtekintése, valamint a szellemi kulturális örökség, így például a hagyományok, ünnepek megtapasztalása motiválja [14]; [10]. Az utazás során a turista átélheti a szülőföldhöz vagy egy adott közösséghez tartozás érzését, miközben interkulturális tudatosságot is teremt [2]. Az örökségturizmus továbbá a társadalmi és kulturális hatások mellett pozitív gazdasági hatásokat eredményezhet azáltal, hogy növeli a foglalkoztatási lehetőségeket és a helyi társadalom számára többletjövedelmet biztosít [22]. A turizmusba bekapcsolódni kívánó helyszínek a differenciált (spirituális vagy kulturális) motivációjú kereslet igényeit újabb attrakciók létrehozásával vagy a már meglévő egyházi örökség korszerű interpretációjával elégítik ki [18].

2.2. Az egyházi örökség interpretációja

Az épített egyházi örökség szellemisége meghatározó jelentőségű, mivel a desztináció kultúráját, identitását képviseli és jeleníti meg a jelen generációk számára [9]. Az örökségérték a turista számára az interpretáció révén válik befogadhatóvá, amely kreatív és innovatív módon, gyakran az érzelmekre hatva közvetíti az örökség mélyebb megértéséhez szükséges ismereteket [17]. Ahhoz, hogy a turisztikai élmény maradandó legyen, szükség van a kínálat megújítására, hogy létrejöjjön a turista és a programokat biztosító szolgáltató közös élményteremtése. Eszerint a

szolgáltató feladata a látogató bevonása az értékteremtésbe, amely folyamat szükségszerűen interaktív és jelentős mértékben függ a befogadó személyiségétől, kulturális háttérétől [28]. Az interpretáció fő feladata, hogy segítsen az egyénnek a látottakat az identitásához kapcsolni [8], emellett pedig hozzájárulhat a turisták kultúrához való pozitív hozzáállásának kialakításához is [29]. Az örökségturizmus legnagyobb kihívása a múlt rekonstrukciója a jelenben az interpretáció által [17], amely során a médiumok széles skáláját használhatjuk, így nemritkán digitális eszközöket is [7]. Az interpretációs eszközök egy része egyirányú kommunikációra alkalmas, ilyenek például a kiállított tárgyak, az érintőképernyős infópultok, audio-guide-ok, míg másik része kétirányú kommunikáció megvalósítására is képes, mint például a vezetett látogatások vagy az interaktív digitális játékok [20]. Az örökségturisztikai helyszínek esetében a vezetett látogatások során különösen kedvelt eszköz az örökségtérképhez kapcsolódó személyeket megidéző történetmesélés a tényszerű információk felsorolása helyett. A történetmesélés (storytelling) többet nyújt a hagyományos idegenvezetésnél, hiszen nemcsak intellektuálisan, hanem érzelmileg is bevonja a látogatókat az élményteremtésbe. Az előadás gyakran párbeszéd formájában zajlik, témái lehetnek a helyszín története, a helyhez kapcsolódó személyek, események egy adott korszak kontextusába helyezve. Ugyanakkor a közös élményteremtéshez feltétlenül szükséges a látogató határozott szándéka a bekapcsolódásra [4]; [27]. Az egyházi helyszínek interpretációjának számos formája lehet, azonban alapvető elvárás az értékek történelmi és egyháztörténelmi hitelességgel történő bemutatása. Az épített örökségek megismertetése lehetőséget ad az egyházzal és a vallásos közösségekkel való találkozásra, a kultúra pedig közelebb hozza a látogatókat a keresztény hithez és eszmeiséghez, valamint széles körben elérhetővé teszi a magas művészeti és esztétikai minőséget képviselő egyházi értékeket [11].

A vallási turizmus a történelmi egyházak számára egyfajta missziós tevékenység is, hiszen a történelmi, kulturális, teológiai örökségen keresztül közelebb hozhatják az egyházak üzenetét az emberekhez. A vallási turizmus legvégső célja nem az, hogy minél nagyobb turistatömeget vonzzon, hanem hogy minőségi turisztikai szolgáltatások és attrakciók segítségével feltárja az egyházi örökséget [25]. Ahogyan Fekete Károly, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke megfogalmazta: „A mi értékeink üzennek. A mögöttük levő történetek, egyének, személyiségek és közösségek hitvallása, a tájegységek lelkiisége, áldozathozatalok és felajánlások, történelmi és egyháztörténelmi mozzanatok, az őket létrehozó és megőrző gyülekezet teszi értékessé őket. Az erre való rátalálás miatt érdemes útra kelni és megismerni a spiritus loci-t, annak a helynek a lelkét” [25].

3. Módszer

A szekunder kutatás alapját a hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése és a kutatásba bevont intézmények honlapjának tartalomelemzése képezte. A vallási turizmus különböző aspektusait érintő szakirodalmi áttekintés után három vallásturisztikai attrakciót vizsgáltunk, amelyeket az egyházi örökség hasznosításának terén kiemelkedő példának tekintünk. A Debreceni Református Nagytemplom, a város ikonikus egyházi épülete és az egyetem elődjének tekinthető Debreceni Református Kollégium évtizedek óta a város elsődleges turisztikai attrakciói. A Szabó Magda Emlékház 2017 óta működik az író egykori iskolájában, a Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziumában, és a református vallású és kötődésű író életének, munkásságának állít emléket. A primer adatgyűjtés terepbejárás és a Tiszántúli Református Egyházkerület turisztikai szakértőjével készített szakértői mélyinterjú segítségével történt. A helyszíni megfigyelések alapján, különböző szempontok mentén összehasonlítottuk a kutatásban szereplő vallásturisztikai attrakciók kínálatát. Az egyházi tulajdonú épületekben helyet kapó kiállításokat és turisztikai tereket az alkalmazott interpretációs módszerek és eszközök alkalmazása alapján értékeltük. Elemzésünk fő kritériumai a bemutatás során alkalmazott digitális és multimédiás eszközök használata, az egyházi örökségtérképre épülő újszerű szolgáltatások és az interaktivitás voltak, amelyeket a vizsgált helyszínek internetes honlapjain elérhető információk, leírások, képek tartalomelemzése mellett a vezetett túrák és egyéni bejárások során ún. résztvevő megfigyelés módszerével vizsgáltunk.

4. Eredmények

Debrecen, a „kálvinista Róma” néven ismert város egyedi termékkínálatának jelentős részét az egyházi örökségek adják. A város turisztikai versenyképességének szempontjából döntő

fontosságú, hogy a történelmi, vallási és műemléki tekintetben értékes épületek turisztikailag is vonzóak és érdekesek legyenek. Évek óta felismert célkitűzés, hogy olyan látogatóbarát fejlesztéseket kell megvalósítani, amelyek amellet, hogy tiszteletben tartják az örökségi értéket és a hitélet zavartalan gyakorlását, biztosítják az élményszerű bemutatás lehetőségét is.

4.1. A Tiszántúli Református Egyházkerület turisztikai programja

A református egyház nagyszabású turisztikai programot indított, amelynek fókuszában az épített örökségi értékek (elsősorban templomok) állnak, ugyanis a régióban számos emlékhely, múzeum, közgyűjtemény található. A „Religio et Patria – Szabadság, Hitvallás, Alkotás” névre keresztelt program célja, hogy az egyházi örökséget mintegy megnyissa a világi látogatók előtt, és beemelje azt a város és a régió turisztikai kínálatba.

„A templomok többet nyújtanak” – vallja Katona Ilona, a Tiszántúli Református Egyházkerület turisztikai szakértője. Elmondta, hogy a kínálat kialakítása során igyekeztek a templomokat új funkciókkal felruházni: az Egyetemi Templom például kulturális központként is működik, a Csonkatemplomban a zenei tematika érvényesül leginkább, koncerteket, hangversenyeket rendeznek, a Nagytemplomban pedig lehetőség van templomtúrán részt venni, megtekinteni a kiállítást vagy a fényjátékot. Az attrakciók egységes brand részei, az épületek egy közös belépőjegy megváltásával látogathatóak. A szakember hozzátette, hogy az örökséget különböző szolgáltatásokkal, megfelelő interpretációval és marketinggel termékké kell formálni. A kialakítás során fokozottan figyelembe kell venni a fogyasztói elvárásokat és törekedni azok minél teljesebb kiszolgálására. Az egyházi programokkal igyekeznek megszólítani a fiatalabb korosztályt is (a világi fiatalokat), elsősorban osztálykirándulások szervezésével. Katona Ilona elmondta, hogy a pályázati források elnyerésénél követelmény a látogatóbarát fejlesztés, továbbá szükséges valamilyen bevételorientált tevékenységet is végezni (pl.: belépődíjak, programszervezés), az így befolyt összeget pedig a fenntartásra és az üzemeltetésre kell fordítani. Véleménye szerint az örökségturisztikai fejlesztéseknek köszönhetően a kínálat elérte azt a minőséget, hogy az attrakciókat és az ezekhez tartozó szolgáltatásokat már versenyképes turisztikai termékként lehet értékesíteni.

A program legnagyobb erénye, hogy közkinccsé teszi az egyházi épített örökséget, továbbá egységes turisztikai rendszerbe foglalja a debreceni, hajdúsági és felső-Tisza-vidéki kálvinista hagyományokat [12]. Közös jegyrendszert alakítottak ki „Debrecen a reformáció városa” címmel, amelynek megvétele a Református Kollégium Múzeumába, a Kistemplomba, a Nagytemplomba, a Verestemplomba és az Egyetemi Templomba való belépésre jogosít. Ezzel a konstrukcióval az öt említett attrakciót egyszerre tudják népszerűsíteni, és arra ösztönzik a látogatókat, hogy tartózkodásuk alatt mindegyik helyszínt keressék fel. A 2024-ben megvalósított turisztikai program eredményeként mintegy 50,000 látogató kereste fel a debreceni, valamint a környékbéli református templomokat és kiállítóhelyeket, a gyülekezeti, liturgikus alkalmak résztvevőin kívül [24].

4.2. Debreceni Református Nagytemplom

A Debreceni Református Nagytemplom a város ikonikus épülete, amely egyben a magyarországi reformátusok jelképe is [13]. A klasszicista stílusú templomba belépve a kálvinista templomokra jellemző fehér falakkal találkozhatunk, ami azt is jelenti, hogy a katolikus templomokban megszokott, a turisták érdeklődésre számot tartó díszítések itt nincsenek jelen. A látogatók önállóan vagy vezetett túrákon járhatják be az épületet, tematikus múzeumpedagógiai foglalkozásokon vehetnek részt, amely során megismerhetik a debreceni reformátusok életét a XVII. századtól napjainkig. Megtekinthetnek több tárlatot is, amely bibliai történeteket, valamint modern művészeti alkotásokat mutat be. A látogatás során az épület kilenc állomáson keresztül ismerhető meg. Először különböző tárgyakat (pl. Kossuth egykori székét, egy eredeti vizsolyi Bibliát, stb.) és hozzájuk kapcsolódó hosszabb és rövidebb szövegeket találhatnak a látogatók, amelyek segítségével részletesebb információkhoz juthatnak. Ezekhez kapcsolódóan QR-kódok is megtalálhatók az egyes tárgyak mellett. A kiállításokon tovább haladva számos jelentős biblia helyszínen makettja látható, amelyek elvezetik az érdeklődőket egészen Debrecenig, így egyháztörténelmi szempontból is közelebb kerülhetnek a templom megismeréséhez. A túra utolsó állomása során lehetőség nyílik megtekinteni Debrecen látképét a tornyok magasságából, és a

vezetett bejárások során akár egy pohár borral is koccinthatnak a vendégek. A bemutatás során megjelennek a digitális technológiák, de nagyobb jelentősége van az írott szövegeknek, amelyeket a látogatók a kihelyezett információs táblákon tudnak elolvasni. A Nagytemplom örökségértékeit leginkább a különböző témájú interaktív múzeumpedagógiai és múzeumandragógiai foglalkozások révén ismerhetik meg a látogatók, amelyek során lehetőség nyílik kosztümös beöltözésre (Kossuth Lajos és a huszárok, stb.), rövid drámajátékokra (Kossuth felolvassa a Függetlenségi Nyilatkozatot), kvízzjátékok, rejtvények és más játékos feladatok megoldására is.

4.3. Debreceni Református Kollégium

Az 1538 óta folyamatosan működő Debreceni Református Kollégiumot a jelenkori Debreceni Egyetem elődjeként tartják számon. A Kollégium fontos szerepet tölt be a város életében mint oktatási és kulturális intézmény. Történelmi jelentőségét adja, hogy 1849-ben itt ülésezett az Országgyűlés alsóháza és itt készítették elő a Habsburg-ház trónfosztását kimondó Függetlenségi Nyilatkozatot. A múzeumban több állandó kiállítás is helyet kapott. Először a református egyház történetéről és hagyományairól (egyház történelmi kiállítás), majd a Kollégium híres diákjairól, tanáraitól, az iskola történelmi hagyományairól is szerezhettek ismereteket a látogató (iskolatörténelmi kiállítás). A Kollégium emeletén az Oratórium és a műemléki Nagykönyvtár gyűjteménye tekinthető meg. A Nagytemplomhoz hasonlóan a kiállított tárgyakat leginkább a mellettük elhelyezett információs táblák egészítik ki. A statikus interpretációs módszereken túl azonban lehetőség nyílik több alkalommal interaktív módon is részt venni a kiállítás különböző élményelemeiben. A látogatók kipróbálhatnak egy korabeli nyomdagépet, megemelhetik a diákok ősi tűzoltó szerszámát, a gerundiumot, valamint egy kollégiumi osztályterem padjai közé is beülhetnek. Megtekinthetnek egy rövid animációs videót a kollégiumi diákeletről, valamint fejhallgató segítségével hallhatnak érdekes történeteket, prédikációkat és verseket is.

Az általános iskolásokat és a középiskolásokat múzeumpedagógiai foglalkozásokkal és interaktív kalandjátékokkal várják, a felnőttek vezetett látogatáson vehetnek részt, amelyek során kiemelt hangsúlyt kap a kiállított tárgyakhoz kapcsolódó történetmesélés, és megismerhetik például a kabai meteorit megtalálásának és Csokonai pipájának történetét, valamint a Kollégium diákjainak mindennapjait. Megállapítottuk, hogy a Kollégiumban helyet kapott kiállítás a Nagytemplomhoz képest sokkal több interaktív elemet tartalmaz, és a digitális technológiák szélesebb skáláját használja, de a bemutatás itt is leginkább az írott szövegre épül.

4.4. Szabó Magda Emlékház

A Szabó Magda Emlékház a Debreceni Református Kollégium Múzeumának fiáléja, amely 2017 óta működik a Dóczy Leánynevelő Intézet udvarán. Habár nem kifejezetten egyháztörténelmi emlék, számos szállal kötődik a református hitülethez. Szabó Magda életművét áthatották szülővárosának kálvinista hagyományai, később pedig a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoki tisztségét is betöltötte, ezért mindenképpen szükségesnek tartottuk ennek a helyszínnek az elemzését, feldolgozását is. Az emlékezhely az eredeti hagyatéki vagy korhű tárgyakkal berendezett, képzeletbeli világba hív, az író életének jellegzetes helyszíneit, a családi élet színtereit mutatja be. A tárlat a családi és közösségi értékek erejére épül, áthatja a képzelet, az emlékezet, a magyarságtudat és a vallásos hit. Az enteriőrökben a családi élet mindennapjai elevenednek meg, amelyek az önéletrajzi írásai alapján rekonstruálják az író egykori otthonát. Az itt elhelyezett tárgyak a mellettük olvasható szövegekkel kiegészülve kelnek életre. Emellett a város közterei, az író debreceni életútjának fontosabb állomásai is megjelennek. A fikció a regényekből kiemelt tárgyakon (pl.: ruharekonstrukció és egyéb kellékek az Abigél című filmből) keresztül jelenik meg a tárlaton. A virtuális térben és időben való barangolás kiemelt szerephez jut, az időutazás élményének elérése érdekében számos kreatív elemmel gazdagították a tárlatot. Egy érintőképernyős installáción keresztül – amely az életműben is hangsúlyos szerepet játszó, a múltba való visszatekintést szolgáló „ókatat” imitálja – városi helyszínek (képpel és szöveggel) tekinthetők meg [21]. A bemutatás során digitális eszközöket is alkalmaznak. Megjelenik az író virtuális családfája, de QR-kódok és érintőképernyős installáció is kihelyezésre került. Az egyik helyiségben pedig a Szabó Magda életéről készült dokumentumfilm tekinthető meg. Az emberi hang is megjelenik a kiállításon, egy régi tárcsázós telefon kagylójából az író hangja hallható. A kiállítás

egyik erénye, hogy a kiállított tárgyakat meg lehet érinteni, kézbe lehet venni (lapozható könyvek, kihúzható fiókok, mozgatható installáció a városi szobrokról).

Óvodásoknak és alsó tagozatosoknak múzeumpedagógiai foglalkozásokat, interaktív játékokat szerveznek, amelyek az író egy-egy meséje köré épülnek, míg a felső tagozatosok és középiskolások izgalmas tematikájú múzeumi órán vehetnek részt, a felnőtt látogatókat pedig különböző múzeumi alkalmak (pl.: a Múzeumok Éjszakája programjai, irodalmi estek, felolvasások stb.) és tárlatvezetések várják. Összességében megállapítható, hogy habár a kiállítás részben támaszkodik a digitális technológiákra és az interaktivitásra, mégsem ezek kapják a hangsúlyos szerepet. A tárlaton és a múzeumpedagógiai foglalkozásokon egyaránt Szabó Magda szövegei, hagyatéki tárgyai és családi fotói azok, amely által leginkább kapcsolódni lehet a látottakhoz.

A vizsgált helyszínek kínálatát négy szempont szerint hasonlítottuk össze, amelyeket az 1. táblázatban szemléltetünk.

1. Táblázat. A kínálat összehasonlítása

	<i>Nagytemplom</i>	<i>Kollégium</i>	<i>Szabó Magda Emlékház</i>
<i>Digitális eszközök</i>	QR-kódok, filmvetítés	QR-kódok, kisfilmek, videók	QR-kódok, virtuális családfa, érintőképernyős installáció, dokumentumfilm
<i>Multiszenzorális élmények</i>		kihangsúlyozott történetek, prédikációs szövegek hallhatók a fejhallgatóból	régi telefonból az író hangja hallható
<i>Interaktív elemek</i>	lapozható könyvek, drámajáték, kvízek, beöltözés korabeli ruhákba	berendezett osztályterem, nyomdagép kipróbálása, kihúzható fiókok	lapozható könyvek, kihúzható fiókok, mozgatható installáció
<i>Múzeumpedagógiai foglalkozások</i>	általános és középiskolásoknak, felnőtteknek	általános és középiskolásoknak, felnőtteknek	óvodásoknak, általános és középiskolásoknak, felnőtteknek

5. Következtetések

Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy milyen módszerekkel és eszközökkel mutatja be a Református Egyház a tulajdonában álló vallásturisztikai attrakciókat a látogatóknak, valamint hogyan interpretálja az egyházi kulturális örökség értékeit a felekezeten kívüli, elsősorban kulturális motivációjú turistáknak. A helyszíni résztvevő megfigyelések, a szakértői mélyinterjú és a vizsgált attrakciók internetes oldalainak tartalomelemzése alapján megállapítottunk, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület turisztikai programja, a Religio et Patria, valamint Debrecen vallásturisztikai attrakciói komplex, a kereslet igényei szerint diverzifikált turisztikai élményt nyújtanak. A templomok, így a Debreceni Református Nagytemplom esetében is fokozott körültekintéssel kell eljárni a turisztikai fejlesztések végrehajtása során, annak érdekében, hogy a hitélet szakrális tereinek elsődleges, vallási funkciói ne sérüljenek, a hitüket gyakorolni kívánó felekezeti tagok ne kerüljenek hátrányba a turisták kiszolgálása miatt. Számos nyugat-európai példával ellentétben – ahol a keresztény templomok mára üres, elhagyott épületek, esetenként vendéglátóhelyek, rendezvényhelyszínek lettek – hazánkban a templomok túlnyomó többsége még az aktív gyülekezeti élet színtereként funkcionál. A Nagytemplom és a Református Kollégium ráadásul történelmi jelentősége okán nemzeti emlékhely is, így az itt zajló tevékenységek lebonyolítása során tiszteletben kell tartani a hely szellemiségét, méltóságát.

Megállapítottuk, hogy a korábbi egyirányú kommunikációra épülő interpretációt, a kiállított tárgyak tényszerű bemutatását és a bemutatás statikus eszközeit egyre nagyobb mértékben váltja fel, illetve egészíti ki a történetmesélés módszere. A közvetített történetek változatosak és nem

csupán a vallás és a hit témakörét ölelik fel, hanem többek között felidéznek iskolatörténeti adomákat (mindennapi élet a Református Kollégiumban), kiemelkedő személyek életének mozzanatait (Kossuth Lajos a Nagytemplomban, Szabó Magda az Emlékházban, Csokonai Vitéz Mihály a Kollégiumban, stb.), és nyelvi érdekességeket (bibliai szólások a Nagytemplomban, a „gerundium” etimológiája a Kollégiumban, Szabó Magda műveinek részletei az Emlékházban, stb.).

A látogatói igények kielégítésének az egyházi intézmények esetében újszerű módszere a gasztronómiai és zenei élmények integrálása a komplex turisztikai élmény elemei közé. Jó példa erre a „Szerelmes Nagytemplom” című program, melynek során egy rövid orgonakonzertet követően a látogatók megkóstolhatják a Nagytemplom borát, miközben a naplementében gyönyörködnek a templom oromzatán levő Panorámajárdán. A Nagytemplom és a Református Kollégium közötti Emlékkertben kávézó-könyvesbolt is működik, amely ugyancsak hozzájárul a látogatói elégedettséghez. Mindhárom vizsgált helyszínen nagy hangsúlyt fektetnek az interaktív interpretáció bevezetésére, játékos feladatokkal, rejtvényekkel igyekeznek érdekesebbé tenni a tematikus foglalkozásokat minden korosztály számára. A helyszínek önálló bejárása során mozgatható, megérinthető tárgyak segítenek abban, hogy az érdeklődők ne csak szemlélői, hanem aktív résztvevői legyenek a kiállításoknak. A mai trendektől némileg eltávolodva az is tapasztalható volt, hogy a digitális eszközök (pl. holografikus kivetítések, multimédiás és VR eszközök) használata viszonylag kis mértékben jelenik meg az egyházi örökség bemutatása során. Véleményünk szerint érdemes lenne fontolóra venni a digitális technológiák szélesebb körű alkalmazását, hiszen a modern vizuálkommunikációs technikák bevezetése számos előnnyel járhat. Egyrészt hatékonyan kiegészíthetik az interpretációs módszereket, másrészt alkalmazásukkal lehetőség nyílik a fiatalabb generációk érdeklődésének felkeltésére.

Meggyőződésünk, hogy az örökségattrakciók fennmaradásának kulcsa a modern kor innovációinak beemelése a múzeumi gyakorlatba, amely az örökségi érték tiszteletben tartásával, azt kiegészítve valósulhat meg. A vallási turizmus esetében kiemelkedően fontos a szakrális tér tiszteletben tartása, a turisztikai funkciót semmilyen szinten nem sérthetik a vallásgyakorlás elsődleges színterét. A tanulmányban említett helyszínek azonban példaként szolgálnak arra, hogy az egyházi épített örökség jól átgondolt piaci koncepción alapuló turisztikai termékfejlesztés segítségével az egyház történeti és szellemi értékeit sikeresen hirdető attrakcióvá alakítható.

Irodalomjegyzék

- [1] Bartha, E. (2006). Vallási terek szellemi öröksége. Budapest: Bölcsész Konzorcium. <http://vmek.niif.hu/05100/05164/05164.pdf>
- [2] Chang, T. C. (1999). Local uniqueness in the global village: Heritage tourism in Singapore. *The Professional Geographer*, 51 (1): 91-103. DOI: [10.1111/0033-0124.00149](https://doi.org/10.1111/0033-0124.00149)
- [3] Domjáné Nyizsalovszki, R., & Csáfor, H. (2023). Zarándokok nyomában - a vallási turizmus jelentősége és történetisége az Egri Főegyházmege területén. In A. Nagy (szerk.) Nagy elődök nyomában. Eger: Líceum Kiadó, pp. 397-416. https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/7898/1/397_Domj%C3%A1nn%C3%A9.pdf
- [4] Doyle, J., & Kelliher, F. (2023). Bringing the past to life: Co-creating tourism experiences in historic house tourist attractions. *Tourism Management*, 94: 1-9. DOI: [10.1016/j.tourman.2022.104656](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104656)
- [5] Gadácsi, P. (2022). Modern zarándoklat. In M. Jászberényi, K. Boros, & M. Miskolczi (szerk.), *Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Budapest: Akadémiai Kiadó DOI: [10.1556/9789634548041](https://doi.org/10.1556/9789634548041)
- [6] Gonda, T. (2016). *A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. <http://lib.igyk.pte.hu/libletoltes/karikiadvanyok/Gonda%20Tibor.A.turisztikai.termekfejlesztes.elmeleti.alapjai.pdf>
- [7] Happ É, Horváth ZI, Kupi M. (2024). Digital services of tourist areas—Key to competitiveness. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. 8(6): 3912. <https://doi.org/10.24294/jipd.v8i6.3912>
- [8] Kulcsár, L., & Bodrogai, L. A. (2021). Várak, kastélyok és a kulturális turizmus a Kárpát-medencében. In G. Wirth, & Á. Köbli (szerk.), *Huncastle III*. Budapest: Edutus Egyetem, pp. 15-22.
- [9] Lee, W., & Chhabra, D. (2015). Heritage hotels and historic lodging: Perspectives on experimental marketing and sustainable culture. *Journal of Heritage Tourism*, 10 (2): 103-110. DOI: [10.1080/1743873x.2015.1051211](https://doi.org/10.1080/1743873x.2015.1051211)
- [10] Liritzis, I., Al-Otaibi, F. M., Volonakis, P., & Drivaliari, A. (2015). Digital technologies and trends in cultural heritage. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 15 (3): 313-332. DOI: [10.5281/zenodo.33832](https://doi.org/10.5281/zenodo.33832)
- [11] Magyarországi Református Egyház. (2022). A turizmus a misszió egyik eszköze lehet. <https://reformatus.hu/egyhazi/hirek/a-turizmus-a-misszio-egyik-eszkoze-lehet/>
- [12] Magyarországi Református Egyház. (2024). Komplex turisztikai kínálatot nyújt a Tiszántúli Református Egyházkerület. <https://reformatus.hu/misszio/hirek/komplex-turisztikai-kinalatot-nyujt-a-tiszantuli-reformatus-egyhazi-kerulet/>
- [13] Mátyás, Sz. (2020). A Kárpát-medence talentumföldrajza. Mátyás Szabolcs és Társa. <https://real.mtak.hu/116912/7/A%20K%C3%A1rp%C3%A1t-medence%20talentumf%C3%B6ldrajza.pdf>

- [14] McNulty, R., & Koff, R. (2014). Cultural Heritage Tourism. Washington: Partners for Livable Communities.
- [15] MTÜ. (2021). Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030. https://mtu.gov.hu/dokumentumok/NTS2030_Turizmus2.0-Strategia.pdf?v=0.159
- [16] Nair, B. B., & Dileep, M. R. (2021). Drivers of Spiritual Tourism: A Destination Specific Approach. International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage, 9 (5): 1-12. DOI: [10.21427/8VK2-JB56](https://doi.org/10.21427/8VK2-JB56)
- [17] Nuryanti, W. (1996). Heritage and postmodern tourism. Annals of Tourism Research, 23(2): 249-260.
- [18] P. Szászfalvi, M. (2018). Vallásturisztikai fejlesztések az Észak-Alföld régióban. <https://real.mtak.hu/72799/1/Vall%C3%A1sturisztikai%20fejleszt%C3%A9sek%20az%20%C3%89szak-alf%C3%B6ld%20r%C3%A9gi%C3%B3ban.pdf>
- [19] Pécsek, B. (2023). A transzformatív turizmus lehetőségei az Európai Kulturális Fővárosa Projektben résztvevő városok számára - Kassa példája. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 8 (1): 94-108. DOI: [10.15170/tvt.2023.08.01.06](https://doi.org/10.15170/tvt.2023.08.01.06)
- [20] Puczkó, L., & Rátz, T. (2017). Az attrakciótól az élményig. Akadémiai Kiadó. DOI: [10.1556/9789630598835](https://doi.org/10.1556/9789630598835)
- [21] Raffay, Á., Lőrincz, K., & Clarke, A. (2013). Spirituális és üzleti értékek találkozása a vallási turizmusban. Turizmus Bulletin, 15 (2): 34-42.
- [22] Silberg, T. (1995). Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites. Tourism Management, 16 (5): 361-365. DOI: [10.1016/0261-5177\(95\)00039-q](https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00039-q)
- [23] Szabó Magda Emlékház. (2024). <https://szabomagda.drk.hu/>
- [24] Tiszántúli Református Egyházkerület. (2024). Turizmus. <https://ttre.hu/tartalom/7210/33/turizmus/a-kismarjai-a-szatmarcsekei-es-a-vertesi-templom-is-sok-latoogatot-vonzott-2024-ben>
- [25] Tiszántúli Református Egyházkerület. (2022). Vallásturizmus: Missziós küldetésünk van azok felé, akik még nem értik Istent. <https://ttre.hu/tartalom/6578/3/keruleti/vallasturizmus-misszi-os-kuldetesunk-van-azok-fele-akik-meg-nem-ertik-istent>
- [26] Varga, M. (2011). A vallási turizmus jelenléte ma Magyarországon. Keresztény Szó, 22 (12): 16-21.
- [27] Vargáné Csobán, K., & Molnár, A. E. (2022). Interaktív interpretáció a kastélyturizmusban. In A. Albert Tóth, É. Hopp, C. Kómi, & E. Printz-Markó (szerk.), Új turizmus? - Lehetőségek és kihívások. Győr: Széchenyi István Egyetem, pp.159-169 https://idforg.sze.hu/images/10_Turizmus%20Konferencia/XIII.%20Turizmus%20Konferencia%202022/Tanulmányok%20XIII.%20Nemzetközi%20Turizmus%20Konferencia%20v242.pdf
- [28] Vargo, S., & Lusch, R. (2018). The SAGE handbook of service-dominant logic. London: Sage. DOI: [10.4135/9781526470355.n41](https://doi.org/10.4135/9781526470355.n41)
- [29] Weng, L., Liang, Z., & Bao, J. (2020). The effect of tour interpretation on perceived heritage values: A comparison of tourists with and without tour guiding interpretation at a heritage destination. Journal of Destination Marketing & Management. DOI: [10.1016/j.jdmm.2020.100431](https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100431)
- [30] World Travel Organization. (2018). Annual Report. UNWTO: Madrid. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284419807>